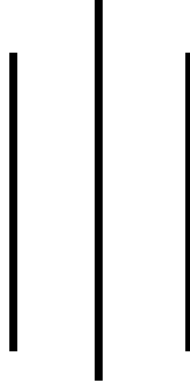

विधि विज्ञान सेवा पुस्तिका (Handbook of Forensic Service)

(भौतिक सबुत संकलन, संरक्षण, भण्डारण एवं प्रयोगशालामा
पठाउने सम्बन्धि मार्गदर्शन)

केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशाला

सामाखुसी, काठमाडौं, नेपाल

फोन नं. ०१-४३८०३९०

०१-४३८९२९४ (कार्यालय प्रमुख)

Email: forensic@nepalpolice.gov.np (Official)

forensicreport@nepalpolice.gov.np (For Analysis Report Only)

forensic14admin@nepalpolice.gov.np (Admin)

वितरण:

प्र.म.नि. को सचिवालय

प्र.प्र.का., नक्साल

अपराध अनुसन्धान विभाग

प्र.प्र.का., नक्साल

सबै अपराध अनुसन्धान समूह

नेपाल प्रहरीको इन्टरनेट (Soft Copy)

Revision Record:

Revision	Date	Responsible Person	Description of Change
		Chief, CPFSL	

विषय सूची

१.	प्रयोगशालाको परिचय: (Introduction)	१
२.	उद्देश्यहरू: (Objectives)	१
३.	उपलब्ध सेवाहरू: (Services)	३
	क. विष विज्ञान शाखा (Toxicology Unit)	३
	ख. रसायन र लागु औषध तथा विष्फोटक शाखा (Chemistry/Narcotics/Explosives Unit)	६
	ग. बायोलोजी / सेरोलोजी शाखा (Biology/Serology Unit)	९
	घ. डि.एन.ए प्रोफाइलिंग शाखा (DNA Profiling Unit)	१३
	ङ. विवादास्पद प्रलेख शाखा (Questioned Documents Unit)	१६
	च. आग्नेय शास्त्र शाखा (Ballistics Unit)	१८
	छ. भौतिक विज्ञान शाखा (Physics Unit)	२२
	ज. औला छाप शाखा (Fingerprint Unit)	२४
४.	भौतिक सबुत संकलन गर्दा र पठाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू (General Guidelines for Dispatching Cases to Laboratory)	२६
५.	परीक्षण गर्न लाग्ने समय (Time-frame for Service Delivery)	३०
६.	केश दर्ता हुन नसक्ने अवस्थाहरू (Ground for non-acceptance of cases)	३१
७.	परीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराउने सम्बन्धि जानकारी	२३
८.	Annexes	
	Annex- I: Specimen for Forwarding Letter	३३
	(भौतिक सबुत परीक्षणका लागि पठाउँदा लेखिने नमुना पत्र)	३५
	Annex-II: BIOLOGICAL SAMPLE AUTHENTICATION FORM	
	Annex -III: Specimen for labeling (लेबलिंगको नमुना)	३७
	Annex –IV: अनुसन्धानकर्ताका लागि Checklist	३८
	Annex- V: Checklist for Accepting Cases at CPFSL	३९
	Annex- VI: Chain of Custody Form	४०

प्रयोगशालामा केश पठाउँदा कुनै दुविधा हुन गएमा प्रयोगशालाका
विशेषज्ञसँग सम्पर्क गर्न अनुरोध गरिन्छ ।

१. प्रयोगशालाको परिचय:

प्रहरी प्रधान कार्यालय, अपराध अनुसन्धान विभाग अन्तर्गत रहेको श्री केन्द्रिय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशाला (के.प्र.वि.वि.प्र) ले २०५२ सालमा पुनस्थापना भए पश्चात निरन्तर रुपमा देशभरि घटित हुने अपराधमा पाईने भौतिक सबुद प्रमाणहरुको वैज्ञानिक परीक्षण, विश्लेषण, तुलना एवं पहिचान गरी अपराध अनुसन्धान, न्याय सम्पादन तथा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्धनमा सहयोग पुर्याउदै आईरहेको छ । हाल प्रयोगशालाले विभिन्न शाखाहरुबाट सम्बन्धित निकायहरु (अदालत, प्रहरी, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, वन विभाग, राजस्व न्यायधिकरण, राजस्व विभाग, अध्यागमन विभाग, काठमाडौं स्थित विभिन्न राजदुतावासहरु, सरकारी कार्यालयहरु, बैंकहरु आदि) लाई विधि विज्ञान सेवा उपलब्ध गराउदै आईरहेको छ ।

२. उद्देश्यहरु:

- अपराध अनुसन्धानलाई वैज्ञानिक, व्यवस्थित र प्रमाणमुखि बनाउन संगठनको लक्ष्य अनुरुप कार्य गर्ने र अदालतीय तथा न्यायिक प्रक्रियामा सही निष्पक्ष र पूर्ण रुपमा व्यावसायिक भई कार्य सम्पादन गर्ने ।
- प्रयोगशालामा पठाइएका भौतिक सबुद प्रमाणहरुको सकेसम्म छिटो परीक्षण गरी परीक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउने ।
- परीक्षणका लागि पठाइएका तथा परीक्षण गरिएका भौतिक सबुदहरुको अभिलेख राख्ने ।
- राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाहरुसँग समन्वय गरी सहयोगको क्षेत्र विस्तार गर्ने ।
- प्रयोगशालाको भौतिक क्षमता अभिवृद्धिका लागि विभागसँग समन्वय गर्ने ।

- प्रयोगशालामा कार्यरत कर्मचारीहरूको व्यावसायिक क्षमता अभिवृद्धिका लागि विशेषज्ञ तालिमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- क्षेत्रीय स्तरमा विधि विज्ञान प्रयोगशालाको विस्तार गर्ने संगठनको नीति अनुरूप आवश्यक कार्य योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- प्रयोगशालामा पठाईएका भौतिक सबुदका नमुनाहरूको प्याकिङ, शिलबन्दि र नामपत्र तरिकाबद्ध छ वा छैन सो जाँच गरी नियमानुसार तथा तरिकाबद्ध नभएका नमुनाहरूमाथि कैफियत जनाई सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउने ।
- केन्द्रिय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालामा परीक्षण हुन नसक्ने सबुद प्रमाणको हकमा प्र.प्र.का. अपराध अनुसन्धान विभागसँग समन्वय गरी स्वदेश तथा विदेशका अन्य विधि विज्ञान प्रयोगशालाहरूमा परीक्षणका लागि पठाउने ।
- प्रहरी अनुसन्धान अधिकृत तथा अनुसन्धान कार्यसँग सम्बन्धित प्रहरी जवानहरूलाई समेत सम्बन्धित विषयमा समयानुकूल तालिम प्रदान गरी व्यावसायिक रूपमा सक्षम र दक्ष बनाउने ।
- घटनास्थल अनुसन्धान अधिकृत (SOCO) तथा मातहत कर्मचारीहरूले परीक्षणका लागि प्रयोगशालामा पठाएका भौतिक सबुद प्रमाणको स्तर र प्याकिङ, शिलबन्दि र नामपत्र तरिकाबद्ध रूपमा भए नभएको साथै भौतिक सबुदको नमुनाको सुरक्षाका लागि अपनाएका विधि तथा तरिकाहरूको मूल्यांकन गरी विभागमा पठाउने ।
- संवेदनशील, गम्भीर तथा राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय रूपमा चर्चित घटनाहरूको घटनास्थल अनुसन्धान गर्न सम्बन्धित निकायहरूबाट सहयोगको माग भई आएका घटनासँग सम्बन्धित विशेषज्ञहरू उपलब्ध गराउने ।
- प्रयोगशालाको अन्तराष्ट्रिय मान्यता (ISO) प्राप्तिका लागि क्रियाशील रहने ।

- विधि विज्ञानको क्षेत्रमा विकसित नौला सिद्धान्त र विधिहरूका सम्बन्धमा समय सापेक्ष दुरुस्त भई अन्य सरोकारवाला निकायहरूलाई समेत सुसूचित गराउने ।
- प्रयोगशालालाई रिसर्च सेन्टरको रूपमा विकास गर्दै लैजाने नीति अनुरूप कार्य गर्ने ।

३. उपलब्ध सेवाहरू: (Services)

क. विष विज्ञान शाखा (Toxicology Unit)

विष तथा अन्य रसायनहरूको वैज्ञानिक तरिकाबाट परीक्षण, तथा विश्लेषण गर्ने कार्य यस विष विज्ञान शाखामा गरिन्छ । मृत जनावर र मानिसको भिषेरा, शक्ति खाना, शक्ति पेय पदार्थ, विषादिको बट्टाहरू, वान्ता, रगत, पिसाब आदि नमुनाहरू परीक्षणको लागि प्राप्त हुने गरेको छ । प्राप्त नमुनाहरूमा किटनाशकहरू लगायत लागू औषध, रक्सि, ग्यासजन्य विषादीहरूको परीक्षण गर्ने सुविधा हाल यस शाखामा उपलब्ध छ ।

सम्भावित केशहरू:

- विष प्रयोगबाट आत्महत्या र मृत्यू
- ज्यान मुद्दा
- दुर्घटना
- विष तथा औषधीहरूको दुरुपयोग
- नशालु वा लागू पदार्थको प्रयोग आदि ।

भौतिक सबुद परीक्षणको लागि पठाउंदा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू :

(प्रयोगशालामा सम्भव भएसम्म भिषेरा नमुनाहरू तथा अन्य नमुनाहरू निम्न मात्रामा पठाउनु पर्दछ ।)

Survival Case (जीवित अवस्थामा)

1. First Stomach wash – 500 ml.
2. Vomit – 100 ml. (or as much as received)
3. Urine – 100 ml.
4. Blood with preservative (EDTA/NaF) - 10 ml.
5. Blood without preservative – 10 ml.

Fatal Case (मृत अवस्थामा)

1. Stomach with its contents – Whole
2. Liver – One lobe (Half)
3. Small intestine & its content – 2 feet
4. Heart – 100 gm.
5. Lungs One lobe (Half)
6. Kidney – One / Two, Spleen
7. Brain – Whole
8. Blood – 50 ml.
9. Bones (femur) – 100 gm.
10. Hair and nail as much as received
11. Skin.

- भौतिक सबूद नमूनाहरूको प्रकृति अनुसार त्यसलाई उचित बट्टा वा कन्टेनरमा संकलन गर्ने ।
- भिषेरालाई नुन पानीको संतृप्त घोल (Saturated Salt Solution) मा राखी पठाउने ।
- भिषेरा नमूना सम्भव भएसम्म छुट्टा छुट्टै बट्टामा राखेर पठाउने ।
- भिषेरा नमूना वा अन्य विषादीको नमूनाको नाम स्पष्ट रूपमा बट्टाको बाहिर लेख्नु पर्दछ । यी सबै बट्टा वा कन्टेनरहरू सिलबन्दी हुनु पर्दछ ।

- भिषेरा नमूनाहरू राखिएको बट्टा वा अन्य विषादीको नमूनाहरूको बट्टालाई कागजको कार्टुन वा कपडाको थैलोमा प्याक गर्नुपर्दछ, र सो बाहिर समेत सिलबन्दी हुनुपर्दछ ।
- कार्टुन बाहिर वा कपडाको थैलोमा समेत मृतकको नाम उल्लेख हुनुपर्दछ ।
- पत्रसंग लास जांच प्रकृति मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदन हुनुपर्दछ ।
- भिषेरा नमूनाको बट्टा खोलिएको वा चुहिएको अवस्थामा ल्याउनु हुँदैन ।
- भिषेरा नमूनामा प्रयोग भएको preservative को नाम उल्लेख गर्नुपर्दछ ।
- Preservative को Control sample पनि साथै पठाउनु पर्दछ ।
- शंकास्पद ग्याँसजन्य विषादी, आगलागी वा कोठा, इनार र गुफामा निसास्सिएर मरेकाहरूको भिषेरा नमूनासंग रगत नमूना अनिवार्य पठाउनु पर्दछ ।
- मट्टितेल, पेट्रोल जस्ता प्रज्वलनशील तथा उडीजाने खालका विषादीबाट मृत्यु भएको केशमा भिषेराहरू शिसाको भाँडो (Air Tight Container) मा पठाउनु पर्दछ । प्लास्टिकको भाँडोमा पठाउनु हुँदैन ।
- कपडा, बान्ता, माटो जस्ता भौतिक सबूद भिजेको भए सिधा घाम नपर्ने ठाउँमा सुकाएर कागजको खाममा प्याक गरि पठाउनु पर्दछ ।
- भिषेरा नमूना जति सक्दो चाँडो प्रयोगशालामा पठाउनु पर्दछ ।
- सम्बन्धित नमूनाहरू संकलन, लेबलिङ र प्याकिङ गर्दा कुनै दुविधा भएमा तुरुन्त प्रयोगशालामा सम्पर्क गरी परामर्श लिनु पर्दछ ।

ख. रसायन, लागू औषध तथा विस्फोटक शाखा (Chemistry/Narcotics/ Explosive Unit)

यस शाखाले रसायन, लागू औषध तथा विस्फोटक पदार्थहरूसँग सम्बन्धित सबुद प्रमाणहरूको बैज्ञानिक परीक्षण र विश्लेषण गरि अपराध अनुसन्धान तथा न्याय सम्पादन कार्यमा सहयोग पुऱ्याउदै आइरहेको छ । हाल यस शाखामा आधुनिक उपकरणहरू जस्तै Gas Chromatography (Mass Spectrometry (GCMS), High Pressure Thin Layer Chromatography (HPTLC) लगायतका उपकरणहरू छन् जसले गर्दा रसायन तथा लागू औषधको गुणात्मक तथा मात्रात्मक परीक्षण गर्न सजिलो भएको छ । साथै यसबाट प्राप्त हुने नतिजा ज्यादै विश्वसनीय हुन्छ ।

शाखासँग सम्बन्धित सबुत प्रमाणहरू:

विभिन्न शंकित तथा प्रतिबन्धित लागू औषध र मनोद्विपक पदार्थहरू जस्तै गाँजा, चरेस, अफिम, मोर्फिन, हेरोइन, कोडीन, कोकेन, डाईजेपाम, नाईट्राजेपाम आदि ।

- लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको दुरुपयोगमा प्रयोग हुने सामानहरू (जस्तै सिरिन्ज, निडल, सिल्वर पेपर, शंकित पाउडर, चुरोट, विँडि, पाईप वा अन्य पदार्थ, रक्सी वा पेय पदार्थ, शंकित औषधिहरू, प्रतिबन्धित औषधिहरू आदि ।
- शंकित नशालु तथा विषालु पदार्थहरू
- एसिड थोइङ्ग (विभिन्न अम्ल वा क्षार प्रयोग गरी गर्ने हमला वा आक्रमणमा बरामद शंकास्पद रसायनहरू)
- विस्फोटक पदार्थहरू
- विस्फोटनका अवशेषहरू (विस्फोटन पश्चातका सामग्रीहरू, उयकत blast residues)

- विभिन्न शंकास्पद रसायनहरू /Precursor Chemicals हरु
- आगजनीसँग सम्बन्धित सवुदहरू
- विभिन्न रसायनिक पदार्थहरू प्रयोग गरी हुने ठगीसँग सम्बन्धित नमुनाहरू ।
- मिसावट सम्बन्धित नमुनाहरू
- गुणस्तर जाँच सम्बन्धित नमुनाहरू

भौतिक सबूत परीक्षणको लागि पठाउदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू:

- रसायन लागू औषध तथा विस्फोटक पदार्थसँग सम्बन्धित संकित नमुनाहरू परीक्षणका लागि पठाउदा अनिवार्य रूपमा सुरक्षात्मक उपाय अपनाउनु पर्दछ । सुरक्षाको दृष्टिकोणले सोको जानकारी नमुना लिई आउने प्रहरी कर्मचारी लाई अनिवार्य रूपमा दिनु पर्दछ ।
- तौलिन मिल्ने लागू औषध भएमा ३ ग्रामसम्म नमुना पठाउने ।
- लागू औषध ३ ग्रामभन्दा कम बरामद भएमा सम्पूर्ण नमुना पठाउने ।
- एक भन्दा बढी नमुनाहरू पठाउँदा पत्र र नमुनामा उल्लेखित संकेत नं, प्रतिवादीको नाम, च. नं तथा मु.द.नं. हरु दुरुस्त र फेर बदल नभएको हुनुपर्ने ।
- लागू औषध tablets भएमा २ भन्दा बढी tablets परीक्षणका लागि पठाउने ।
- कुनैपनि औषधि तथा प्रतिबन्धित औषधीहरू पठाउँदा नाम लेखिएको भाग स्पष्ट देखिने गरी पठाउने । काटेर पठाउनु पर्ने भएमा नाम पुरा रहने गरि काट्ने । लेखिएको नाम लाई ढाक्ने गरि लेबलिंग नगर्ने ।
- नमुनाहरू organic तरल पदार्थ भएमा सिसाको भाँडो (Air Tight Container) मा पठाउने ।

- मट्टीतेल, पेट्रोल डिजेल जस्ता petroleum पदार्थ पठाउँदा कम्तिमा पनि १ लिटर पठाउने ।
- पत्रमा उल्लेख भए बमोजिमको भौतिक सबुद प्रमाणहरु अनिवार्य रुपमा रुजु गरी पठाउनु पर्ने । कुनै केशमा एक भन्दा बढी प्रतिवादी भएमा पत्र र नमुना राखिएको खाममा एउटै नाम उल्लेख हुनु पर्ने ।
- पत्रसँग पठाइएको नमुनाको बारेमा सम्पूर्ण विवरण लेख्नु पर्दा र प्रश्नहरु सोध्दा स्पष्ट र सो सँग सम्बन्धित भएर सोध्नु पर्ने ।
- नमुना भिजेको अवस्थामा भए सुकाएर मात्र पठाउनु पर्ने वा उचित तवरले प्याकिंग गर्नुपर्ने ।
- फिल्ड टेस्ट किटबाट परीक्षण गरेको भए सोको नतिजा forwarding letter मा उल्लेख गर्नु पर्ने ।
- नियन्त्रित नमुनाहरु अनिवार्य रुपमा पठाउनु पर्ने ।

विस्फोटक पदार्थसंग सम्बन्धित सबुद प्रमाणहरु :

- विस्फोटकसंग सम्बन्धित नमुनाहरुलाई सबुद प्रमाणको प्रकृति हेरी Metal can, Glass bottle, Paper bag, Plastic bag मा प्याक गरि पठाउने ।
- Splinter, किला, काटी, ब्याट्री लगायतका सबुद प्रमाणहरु लाई प्लास्टिकको भाडो वा प्लास्टिक ब्यागमा प्याक गरि पठाउने ।
- विस्फोटन भएको ठाउँको माटो, तथा अन्य residue विश्लेषणका लागि metal can र प्लाष्टिक को भाडोमा राखी पठाउने ।
- छर्चा तथा रगत लागेका कपडाहरु Paper bag/Envelop मा प्याक गरी पठाउने ।
- अनिवार्य रुपमा विस्फोटक पदार्थ र blasting cap छुट्टा छुट्टै प्याक गरि पठाउने ।

- Primary High Explosive धेरै सम्बेदनशील हुने भएकाले घटनास्थलमा नै defuse गरि परीक्षणको लागि पठाउने ।
- Live Bomb लाई Bomb Disposal Team ले difuse गरिसके पछि मात्रै परीक्षणका लागि पठाउने ।
- Socket Bomb फेला परेमा ७२ घण्टा पानीमा भिजाई राख्ने र Bomb Disposal Team बाट defuse गर्न लगाई परीक्षणका लागि पठाउने ।

ग. बायोलोजी(सेरोलोजी शाखा (Biology/Serology Unit)

यस शाखाले जिउबाट निस्कने तरल पदार्थ जस्तै रगत, वीर्य, च्याल को पहिचान तथा गुपिंग गर्दछ ।

शाखासंग सम्बन्धित मुद्दाहरू:

- जवरजस्ती करणी
- कर्तव्य ज्यान
- ज्यान मार्ने उद्योग
- सवारी ज्यान
- डुवी मृत्यु
- अप्राकृतिक मृत्यु

विभिन्न अपराध अनुसन्धानको सिलसिलामा भेटेका रगत निम्न अवस्थामा पाउन सकिन्छ ।

तरल रगत (Liquid blood)

- सफा पिपेट वा सिरिन्जको सहायताले सफा Vial र सिसि वा Test tube मा संकलन गर्नुपर्दछ ।
- यसरी नमुना संकलन गरेको अवस्थामा EDTA Preservative राखी यथाशक्य चाँडो प्रयोगशालामा पठाउनुपर्छ ।

अर्ध तरल अवस्थाको रगत (Semi-liquid blood)

यस्तो अवस्थामा कटन गजमा स्वाव बनाई कोठाको तापक्रममा सुकाइ कागजको खाममा प्याक गरि पठाउने ।

सुकेको अवस्थामा धेरै मात्रामा छ भने (Dried stain)

यदि रगतको दाग ठूलो चिजवस्तु तथा सतहमा छ भने सकेसम्म यस्तो चिज वस्तुको रगत लागेको भागबाट टुक्रा काटि नमुना संकलन गर्ने। जस्तै कार्पेट, प्लाइउड, वालपेपर ठूलो कपडा आदि । यसरी रगत भएको टुक्रा काटी नमुना संकलन गरेको अवस्थामा त्यहि चिज वस्तुको रगतको दाग नभएको ठाउँको एक टुक्रा कन्ट्रोल नमुनाको रूपमा संकलन गर्ने ।

सुकेको रगत थोरै मात्रामा भए स्लाइन पानीले रगतको दागलाई हल्का रूपमा भिजाएर त्यस पछि सफा कटन गजमा सारेर कोठाको तापक्रममा सुकाइ कागजको खाममा प्याक गरि पठाउने ।

शरीरमा लागेको सुकेको रगतको दाग (Dried Stain on Person)

यदि व्यक्तिको (संकेत वा पिडित) हात खुट्टा इत्यादिमा लागि सुकेको रगतको नमुना संकलन गर्दा कटन गजलाई अनिवार्य Distilled Water वा स्लाइन पानीले भिजाई दागमा रगडी स्वाव बनाइ कोठाको तापक्रममा सुकाइ कागजको खाममा प्याक गरि पठाउने ।

रगतको नियन्त्रित नमुना (Control blood sample)

- EDTA/NaF Preservative राखेर संकेत र पिडित दुवै बाट स्वास्थ्य चौकि वा अस्पतालमा स्वास्थ्यकर्मीको उपस्थितिमा ५।५ मि.लि. रगतलाई २ वटा बेग्लाबेग्लै सिसिमा राखेर संकलन गर्नु पर्दछ। यदि रगतको नमुनाबाट अल्कोहलको मात्रा पत्ता लगाउनु छ भने रगतको अर्को नमुना बेग्लै सानो सिसिमा राखेर छुट्टै संकलन गर्ने ।

विभिन्न अवस्थामा रहेका वीर्यको संकलन, संरक्षण र लेवलिङ

- घटनास्थलमा यथासम्भव चाँडै दाग लागेका चीजवस्तुहरु पुरै संकलन गर्नुपर्दछ । जस्तै तन्ना, नरम कपडा या टुक्राहरु, Tissue Paper, रुमाल, पिडितले वारदातमा लगाएका लुगाहरु, संकित व्यक्तिबाट संकलित लुगाहरु ।
- यदि वीर्यको दाग सुकेको छैन भने पूर्णरूपमा कोठामा तापक्रममा सुकाउन पर्दछ । त्यसपछि सवुदलाई अलग अलग कागजको खाममा राखी प्याकिङ, लेवलिङ गर्नुपर्दछ ।
- ज.ज.क. केशमा पिडित र अभियुक्तको शरीरबाट रगत संकलन गरी त्यसमा EDTA/NaF Preservative राखी कन्ट्रोल नमुनाको रूपमा पठाउनु पर्छ ।
- अभियुक्तको पेनिस स्वाव र पिडितको भेजिनल स्वाव क्रमश पुरुष तथा महिला डाक्टर वा स्वास्थ्यकर्मीद्वारा निकाली कोठाको तापक्रममा सुकाएर अलग अलग कागजको खाममा प्याकिङ तथा लेवलिङ गर्नु पर्दछ ।
- पिडितको भेजिनल स्वाव (Vaginal Swab) पठाउँदा Vaginal Slide Smear पनि पठाउनु पर्दछ ।
- यदि शरीरको कुनै भागमा दाँतले टोकेको देखिएमा (यालको स्वाव बनाइ पठाउने ।
- पिडीत महिलाको ज.ज.क. हुँदाको बखत नडले चिथोरेको छ भने त्यो रगत लागेको नड काटी पठाउने ।
- संकित र प्रतिवादी र अभियुक्त तथा पिडितको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन अनिवार्य रूपमा संलग्न गरी पठाउनु पर्दछ ।

रौं (Hair)

- कुनै घटनास्थल, पिडित व्यक्ति वा संकित व्यक्तिको कपडा, शरीर, हतियार, सवारीसाधन इत्यादिमा रौं भौतिक सबुदको रुपमा पाइएमा उक्त रौंहरूलाई अलग अलग खाम वा ट्रान्सप्यारेन्ट टेपमा संकलन गरि लेबलिङ गर्नुपर्दछ ।
- रौं तथा परीक्षण गर्ने चिजवस्तुहरू सकभर पुरै संकलन गर्ने । यदि रौं खुल्ला भार्न सकिने गरि टासिएको छ भने टेपले टास्नुपर्दछ ।

च्याल (Saliva)

भौतिक सबुदको रुपमा र्याल, चुरोटको ठुटा, पिडित र अपराधीले प्रयोग गरेको पेय पदार्थका भाडाकुडाहरूमा पाउन सकिन्छ । त्यस्ता भौतिक सबुदहरूलाई बेगला बेगलै खाम वा कार्टुनमा प्याकिङ तथा लेबलिङ गरि संकलन गर्नुपर्दछ ।

पानीमा डुबी मृत्यु (Drowning)

पानीमा डुबी मरेको मुद्दामा डाक्टरद्वारा पोष्टमार्टम गरि संकलन गरिएको Viscera (फोक्सो, कलेजो, गिदि, मिगौला, हड्डी (Femur Bone) लाई Alcohol मा preserve गरि अलग अलग भाडोमा प्याकिङ तथा लेबलिङ गरि परीक्षणको लागि पठाउनु पर्दछ ।

पानीमा डुबी मृत्यु भएको मुद्दामा अनिवार्य रुपमा पोष्टमार्टम रिपोर्ट समेत पठाउने ।

हाड खोर (Bone and remains)

हाड खोरहरू फेला परेको जति छुट्टाछुट्टै पेपर खाम वा पेपर कार्टुन बक्समा टुटफुट नहुने गरी सुरक्षित रुपमा लाहाछाप लगाई लेबलिङ गरी पठाउने ।

घटनास्थलमा हाडखोर फेला परेमा उक्त हाडखोर पानीले साफा गरी सुकाएर छुट्टा(छुट्टै) कार्टुन बक्स वा कागजको खाममा प्याकिंग, लेबेलिंग एवं लाहा छाप लगाई पठाउनु पर्दछ । साथै उपलब्ध भएसम्म Post Mortem / Ante-Mortem रिपोर्ट समेत पठाउने ।

घ. डि.एन.ए प्रोफाइलिंग शाखा (DNA Profiling Unit)

डि.एन.ए. शाखाले रगत, हड्डी, दाँत, विर्य र रौं को परीक्षण गरी Autosomal STR analysis को आधारमा व्यक्तिको पहिचान गर्ने काम गर्दछ ।

सम्बन्धित केशहरू :

- कर्तव्य ज्यान
- ज्यान मार्ने उद्योग
- हराइरहेका व्यक्तिको पहिचान
- वेवारिसे ज्यान सम्बन्धी
- विवादित पितृत्व
- जबरजस्ती करण
- Disaster Victim Identification
- सडक दुर्घटना

शाखासंग सम्बन्धित भौतिक सबुद प्रमाणहरू:

- रगत तथा रगतको दाग
- विर्य तथा विर्यको दाग
- च्याल
- हड्डी
- दाँत
- जरा भएको रौं

- मांसपेसी

डि.एन.ए. नमुनाहरू पठाउने तरिका

कुनै पनि नमुना संकलन गर्नु पूर्व अनिवार्य रूपमा मास्क र पन्जाको प्रयोग गर्नु पदछ अन्वथा cross contamination सम्भावना हुन्छ ।

घटनास्थलमा प्राप्त हुने नमुनाहरू :

- कपडा :

प्रतिवादी वा पिडितको कपडाहरूमा रगत वा विर्यको दाग वा अन्य कुनै पनि body fluid लागेको भए उक्त कपडालाई कोठाको तापक्रममा पूर्णरूपले सुकाएर छुट्टा छुट्टै कागजको खाममा प्याक गरी पठाउने ।

- आलो रगत:

घटनास्थलमा आलो रगत पाएको खण्डमा उक्त रगतलाई स्वाब वा cotton gauze मा सोसेर कोठाको तापक्रममा पूर्णरूपले सुकाएर छुट्टा छुट्टै कागजको खाममा प्याक गरी पठाउने ।

- सुकेको दाग:

घटनास्थलमा प्राप्त रगत वा विर्यको दागलाई संकलन गर्न पहिला, स्वाब वा Cotton gauze लाई Distilled water ले भिजाई सो दागलाई स्वाब वा Cotton gauze मा सारी कोठाको तापक्रममा पूर्णरूपले सुकाएर छुट्टा छुट्टै कागजको खाममा प्याक गरी पठाउने ।

- रौं:

घटनास्थलमा रौं पाईएको खण्डमा Sterile चिम्टाले जराको भाग नछुने गरी उठाई सफा सानो कागज वा Filter paper मा प्याक गरी उक्त कागज वा Filter paper लाई कागजको खाममा प्याक गरी पठाउने ।

- **हड्डी:**

- हराएका व्यक्तिको पहिचानको लागि पूर्ण रूपमा कंकाल भेटिएको अवस्थामा फिमर बोन (Femur Bone) (कम्मर देखी घुडा सम्मको भागको हड्डी) र दुई वटा बंगारा (Molar teeth) लाई छुट्टा छुट्टै कागजको खाममा प्याक गरी पठाउने ।

- Femur हड्डी नपाईएको अवस्थामा कुनै पनि लामो हड्डी वा करङ्गको हड्डी पठाउने ।

- सडिगलेको लाश भएमा फिमर बोन निकाली त्यसमा भएको मासु पूर्ण रूपले हटाएर सफा गरी सुकाएर छुट्टा छुट्टै कागजको खाममा प्याक गरी पठाउने ।

- **चुरोटको टुटा :**

- घटनास्थलमा चुरोटको टुटा पाईएको खण्डमा sterile चिम्टाले टुटा उठाई सफा सानो कागज वा Filter paper मा प्याक गरी उक्त कागज वा Filter paper लाई कागजको खाममा प्याक गरी पठाउने ।

आधिकारीक ज्ञात नमूना (Reference Samples):

- कुनै पनि केशमा पिडित र प्रतिवादी दुवैजनाको नमूना पठाउने ।
- उक्त नमूनाहरु सरकारी डाक्टर वा Medical practitioners बाट भिक्त लाउने ।
- आधिकारीक ज्ञात नमूना (Reference sample) को लागि रगत वा Buccal swab लिन सकिन्छ ।
- Option 1: Buccal swab पठाउने ।
- Option 2: रगत पठाउदा व्यक्तिबाट करिव २ मि.लि. रगत भिकी EDTA tube मा राखी सिल गरेर Ice Box मा राखी पठाउने ।

- Family reference sample सबैभन्दा नजिकको नाता पर्ने नातेदार (closest relative) जस्तै बाबु, आमा, छोरा, छोरी, श्रीमान, श्रीमतीको पठाउने ।
- व्यक्तिको Reference sample लिँदा Annex-II अनुसारको Biological Sample Authentication Form भरि पठाउने ।
- हराई रहेको व्यक्तिले प्रयोग गर्ने गरेको tooth brush र Razor Reference Sample को रूपमा पठाउन सकिन्छ ।
- Note: बिस्तृत जानकारीका लागि "Guidelines for Collection and Preservation of DNA Evidence" Consult गर्ने ।

ड. विवादास्पद प्रलेख शाखा (Questioned Documents Unit)

यस शाखा अन्तर्गत निम्नानुसारका विवादास्पद प्रलेखहरूको परीक्षण गरिन्छ ।

- कुनै पनि प्रलेखमा थपघट, केरमेट, मेटाईएको, सच्याइएको जस्ता केसहरू ।
- विवादित हस्ताक्षर तथा दस्तखतहरूको पहिचान ।
- विवादास्पद राहदानी, भ्रमण कागजातहरू (Travel Document) ।
- नक्कली नोट तथा सिक्काहरूको पहिचान ।
- टाइप राइटर तथा सरकारी छापहरूको पहिचान ।
- कागज तथा मसिको विश्लेषणात्मक अध्ययन ।
- विवादास्पद सरकारी तथा अन्य कागजातहरू ।

भौतिक सबुद परीक्षणको लागि पठाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू:

- विवादित प्रलेख (Questioned Documents) लाई छुट्टाछुट्टै संकेत चिन्ह दिई छुट्टाछुट्टै खाममा पठाउने ।

- त्यस्तै विवादास्पद प्रलेखसँग तुलनात्मक परीक्षणका लागि पठाउने आधिकारिक नमुनाहरू (Specimen Samples) लाई छुट्टाछुट्टै संकेत चिन्ह दिई छुट्टाछुट्टै खाममा पठाउने ।
- सकेसम्म घटना हुनुभन्दा अगाडिका समकालिन लिखतहरू खोजी पठाउने ।
- Writings, Signatures जस्ता Specimen Samples हरु कम्तीमा पनि ८-१० पानाजति लिने (जबसम्म अभियुक्तले आफ्नो Natural Writings दिदैन) । एक पानामा बढीमा १० वटा Signature हुनु पर्ने ।
- नमुना पठाउदा अनिवार्य रूपमा अभियुक्तले आफ्नो दैनिक जीवनमा लेखेको समकालिन हस्तलिपि तथा दस्तखत पठाउने ।
- नमुना लिंदा अभियुक्तलाई Dictation गरी विस्तारै, अलि चाँडो र अलि ढिलो गरी लिने ।
- सकभर विवादित प्रलेख (Questioned Documents) मा कुन खालको कागज र कलम प्रयोग भएको छ, त्यस्तै खालको कागज र कलमको प्रयोग गरी नमुना लिने ।
- नमुना लिंदा पहिला लेखेको कागजातहरू अभियुक्तलाई नदेखाई लिने । विवादित प्रलेखमा भएका सम्पूर्ण अंक अक्षरहरू सोहि अनुसारको नमुनामा लेखाउने ।
- अभियुक्तले लेखेका हरेक कागजात अनुसन्धान अधिकृतको रोहवरमा लिएको भन्ने व्यहोरा स्पष्ट पार्न कागजातको अन्त्यमा अनुसन्धान अधिकृतको दस्तखत तथा कार्यालयको छाप लगाउने ।
- नमुना लिइसकेपछि अभियुक्तलाई “माथि लेखेका अक्षर तथा दस्तखत मैले लेखेको हुँ” भन्ने व्यहोरा लेख्न लगाई औलाछाप सहित दस्तखत गर्न लगाउने ।
- Photocopy नपठाउने ।

- लेबलिंग गर्दा स्पष्टसंग वारदात मिति, वारदात स्थान, SOCO अधिकृतको दस्तखत, अनुसन्धान अधिकृतको हस्ताक्षर स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्ने ।

च. आग्नेय शास्त्र शाखा (Ballistics Unit)

यस शाखा अन्तर्गत Firearms तथा Ammunitions संग सम्बन्धित भौतिक सबुदहरुको परीक्षण गरीन्छ । जस्तै: Firearms; Rifle, Pistol, Revolver, Shotgun, Local Made guns (कटुवा पेस्तोल), muzzle loading guns, (भरुवा बन्दुक), cartridge case, Live cartridge and misfired cartridge, fired (projected) bullets/pellets, clothing's of the victims.

भौतिक सबुद परीक्षणको लागि पठाउँदा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरु:

संकलनकर्ताले हातमा gloves लगाएर मात्रै भौतिक सबुदको संकलन गर्नु पर्दछ । भौतिक सबुदको scale सहितको photograph लिएर मात्रै उठाउनु पर्दछ । नमूना संख्या अनुसार परिचयात्मक चिन्ह उल्लेख गर्नु पर्दछ । सम्पूर्ण नमूनालाई Room temperature मा सुख्खा गरेर मात्रै Packaging गर्नु पर्दछ ।

Case-I:- यदि घटनास्थल तथा संकित व्यक्तिको साथबाट Firearms बरामद भएमा

- हतियारलाई जहीले पनि Loaded सम्भरेर मात्रै collection गर्ने ।
- यदी हतियारमा Fingerprint पनि लिनुपर्ने भएमा Finger print नबिग्रिने गरी हतियारको खस्रो भाग (Rough surface) लाई प्रयोग गरी उठाउने । काठको (wooden) बाकस (container) मा राख्ने जसलाई मसिनो तारले २३ ठाउँमा बलीयो गरी नहल्लिने गरी बाध्ने ।
- यदी Finger print लिनुपर्ने छैन भने नरम कपडाले हतियारलाई बेरी काठको बाकस (container) मा राख्ने ।
- बाकस राम्रोसंग बन्द गर्ने ।

- बाकस (container) मा बाहिर पट्टिबाट स्पष्ट तरिकाले labeling गर्ने जस्तै: घटनाको छोटकरी विवरण, प्रतिवादी, मृतक, घाईते आदीको नाम, मुद्धाको प्रकार, मुद्धा नं., वारदात मिति, संकलक तथा अनुसन्धान अधिकृतको नाम तथा हस्ताक्षर, कार्यलयको नाम, जाहेरवाला, Container भित्र रहेको भौतिक सबुदको अवस्था तथा परिचयात्मक चिन्ह, सबुद संकलन मिति तथा २।३ जना साक्षीको नाम तथा हस्ताक्षर उल्लेख गर्नु पर्ने ।
- भैतिक सबुदलाई असर नपर्ने खालको बातवरण (room temperature) मा संरक्षित गर्ने ।

हतियारको बारेमा निम्न प्रश्नहरू सोध्ने:

१. परीक्षणको लागी पठाईएको हतियार चालु अवस्थामा छु छैन ?
२. कति क्यालीवरको हो ?
३. फायर भएको छु छैन ?
४. फायर हुन सक्छु सक्दैन ?

Case-II:- यदी Live तथा misfired ammunicions भएमा

समान खालको live ammunicions लाई एउटै container मा तथा यदी misfired ammunicions हुन् भने अलग अलग गरी कपास (cotton) मा बेरी समान किसिमका ammunicions लाई एउटै container तथा अलग किसिमका भएमा अलग, अलग container मा उठाउने ।

प्रश्नावली:

- बरामद ammunition live तथा misfired के हो ?
- क्यालीवर कति हो ?
- फायर गर्न सकिन्छु वा सकिदैन ?
- Sealing तथा labeling माथि case-I मा जस्तै गरी गर्ने ।

Case-III:- यदी घटनास्थलबाट खोका तथा बुलेट मात्रै प्राप्त भएमा

- खोका तथा बुलेटलाई छुट्टा छुट्टै कपासमा (अयततयल) मा बेरी समान किसिमका खोका तथा बुलेटलाई एउटै container तथा अलग किसिमका भएमा अलग अलग container मा उठाउने ।

खोका भएमा प्रश्नावली:

१. क्यालीवर तथा कहा बनेको हो ?
२. कस्तो किसिमको हतियारबाट फायर भएको हो ?
३. यदी १ भन्दा बढी समान खालका खोका भएमा एउटै हतियारबाट फायर भएका हुन वा होईनन् उल्लेख गर्ने ?

बुलेट भएमा प्रश्नावली:

१. क्यालीवर कति हो ?
२. कस्तो किसिमको हतियारबाट फायर भएको हो ?
३. एक भन्दा बढी समान खालका बुलेट भएमा एउटै हतियारबाट फायर भएका हुन वा होईनन् उल्लेख गर्ने ।

Case-IV:- यदी हतियार, खोका, बुलेट तथा Live/misfired ammunitions प्राप्त भएमा माथी case-I, case-II तथा case-III मा उल्लेख गरीए बमोजीम नमुनाहरूको संकलन गर्ने ।

प्रश्नावली

- सर्वप्रथम हतियार, खोका, बुलेट, Live/misfired ammunitions का बारेमा अलग अलग माथी case-I, case-II तथा case-III मा जस्तै गरी तयार गर्ने ।
- त्यसपछि प्राप्त हतियार बाट खोका तथा बुलेट फायर भएको हो होईन ?
- यदी misfired छ भने त्यो प्राप्त हतियारबाट हो होईन ?

- live ammunitions बरामद भएमा हतियारमा प्रयोग गर्न सकिन्छ, सकिदैन उल्लेख गर्ने ।

Case-V:- बारुद (propellant) को सम्बन्धमा

- plastic container को प्रयोग गर्ने ।

प्रश्नावली

- बरामद पदार्थ बारुद हो होईन ? यदि हो भने कस्तो किसिमको हतियारमा प्रयोग गरीन्छ ।

Case-VI:- गोली लागेको कपडा भएमा

Normal temperature (room temperature) मा सुख्खा गरी गोली लागेको भनीएका प्वालहरुलाई मर्किङ्ग गरेर त्यस माथी cellophane sheet तथा paper राखेर गोली लागेको भनीएका प्वालहरु एक आपसमा नछुनेगरी कपडालाई fold गरी पठाउने ।

- Container को रुपमा paper bag प्रयोग गर्ने ।

प्रश्नावली:

- संकेत नं. मा उल्लेख भएका प्वालहरु गोली लागेर बनेका हुन् वा होईनन् ?
- यदि हो भने entry hole हुन् कि exit hole के हुन ?
- कति दुरीबाट गोली लागेर बनेका प्वाल हुन् ?

छ. भौतिक विज्ञान इकाई (Physics Unit)

यस शाखामा निम्न भौतिक सबुदहरुको परीक्षण हुने गर्दछ ।

- घटनास्थल (घर, कार्यालय, पसल आदि) को भ्याल, ढोका, सन्दुक, बाकस, सेफ, इलेक्ट्रिक लाईन, टेलीफोन लाईन काटीएको भागमा रहेको औजारको निशान छाप ।
- घटनास्थलमा प्रयोग हुन सक्ने खालका शंकास्पद औजारहरु ।
- घटनास्थलमा भेटिएका गाडीको टायरको निशान छाप तथा शंकास्पद गाडीको टायरको निशान छाप ।
- घटनास्थलमा भेटिएका जुता तथा चप्पलका निशान छाप तथा शंकास्पद व्यक्तिका जुता तथा चप्पलका निशान छाप ।
- घटनास्थलमा प्राप्त भौतिक सबुदहरुलाई निम्न प्रकारले उठाई, छिटो भन्दा छिटो प्रयोगशालामा पठाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- घटनास्थलमा भेटिएका औजारका निशान छाप नविगाने गरी निशानछापको २ ईन्च बाहिरबाट काटेर निकाली पठाउने वा यसरी भेटिएका औजारको निशान छाप काटेर वा उप्काएर निकाल्न नसक्ने अवस्थामा भेटिएका त्यस्ता निशान छाप Casting material (Xentoprint) र Activator को सहायताले उठाई पठाउने ।
- शंकास्पद व्यक्तिको घर डेरा वा लुकाई राखेका ठाउँमा वा घटनास्थलमा भेटिएका औजारहरु पठाउने ।
- यसरी भेटिएका औजार पठाउन नसकिने खालका भए तिनहरुको निशान छाप Casting material र Activator को सहायताले उठाई पठाउने ।
- घटनास्थलमा भेटिएका गाडीको टायरको निशान छाप वा खुट्टा वा जुताको निशान छाप Plaster of paris को मद्दतले उठाई पठाउने ।
- शंकास्पद गाडि वा जुता पठाउने । व्यक्तिको खुट्टाको निशान छाप सिकाए बमोजिम उठाई पठाउने ।

- इन्जिन नम्बर वा चेसिस नम्बर मेटाईएका गाडी,मोटरसाइकल आदि सवारी साधन पठाउने ।

मथि उल्लेखित भौतिक सबुदहरु परीक्षणार्थ पठाउँदा निम्न कुरामा विशेष ध्यान दिनुपर्ने बुँदाहरु

- प्रत्येक भौतिक सबुदहरु छुट्टाछुट्टै उपयुक्त बट्टा,प्याकेटमा बन्द गरी त्यसको भौतिक आकार प्रकार खुलाई पठाउने ।
- प्रत्येक नमुनाहरुलाई छुट्टाछुट्टै संकेत नम्बर दिई पठाउने ।
- प्रत्येक नमुनाहरुलाई शिलबन्दी गरी पठाउनु पर्दछ ।
- नमुनाहरुको घटनास्थलसंगको सम्बन्ध खुल्ने खालको जानकारी पत्रमा उल्लेख गरी पठाउनु पर्दछ ।
- पत्रमा नमुना सम्बन्धी आवश्यक परीक्षण र प्रश्नहरु स्पस्ट रुपमा खलाई पठाउनु पर्दछ ।
- पत्रमा नमुना शिलछाप निशान रहनु आवश्यक छ ।

द्रष्टव्य: हाल यस शाखामा शंकास्पद सवारी साधनहरुको ईन्जीन नम्बर तथा चेसिस नम्बर सम्बन्धी मात्र परीक्षण सुविधा रहेको ।

चोसिस नम्बर तथा ईन्जीन नम्बर परीक्षण गर्नुपर्ने सवारी साधन यस प्रयोगशालामा पठाउदा forwarding letter मा निम्न कुराहरु सोधी पठाउनु पर्ने छ ।

१. पठाईएको सवारीसाधनको (नम्बर प्लेट अनिवार्य रुपमा उल्लेख गर्नुपर्ने) ईन्जीन तथा चेसिस नम्बरमा फेरबदल गरीएको हो वा होईन ?

२. परीक्षण बाट खुल्न सक्ने अन्य केही कुराहरु भए खुलाई पठाई दिनु हुन ।

ज. औलाछाप शाखा (Fingerprint Unit)

१. यस शाखामा घटनास्थलमा पाईने चान्स प्रिन्टहरु लाई संकित नमुना संग भिडाई दाज्ने कार्यको साथै विभिन्न विवादास्पद औला छापहरुको परिक्षण तथा शंकित र अपराधीको औलाछाप संकलन गरी तरीकावद्ध तवरबाट रेकर्ड राख्ने जस्ता कार्यहरु गरिन्छ ।
२. औलाछाप उठाउँदा तालिम प्राप्त व्यक्तिले मात्र उठाउने । गुणस्तरीय औलाछाप मसीको मात्र प्रयोग गर्ने । प्रयोग गर्नु भन्दा अगाडी र प्रयोग गरी सके पछि सधै Roller र Slab सफा गर्ने ।
३. व्यक्तिको उचाई अनुसारको टेबलको उचाई हुनु पर्ने र सधै कोठा भित्र मात्र औलाछाप उठाउने । खुल्ला धुलो उडने र फोहर ठाउँको प्रयोग नगर्ने ।
४. नमुना बमोजिमको औलाछाप स्लिपमा मात्र औलाछाप उठाउने । समतल (Smooth) सतह भएको A4 size को सेतो कार्ड स्टक (Gsm 170-180) कागजको मात्र प्रयोग गर्ने ।
५. औलाछाप उठाउनु भन्दा पहिला व्यक्तिको हात साबुन पानीले धुने वा Alcohol/Spirit ले सफा गर्ने ।
६. आवश्यकता अनुसार मसीको प्रयोग गर्ने (जस्तै एक दुई थोपा मात्र) र विस्तारै रोलिङ्ग र क्रस रोलिङ्ग गरेर मसीलाई स्ल्याबमा फैलाई पातलो सतह बनाउने । चारैतिर मसी फिजिएको छ, छैन र मसीको मात्रा कम बेसी के कस्तो छ चेक गर्ने । मसी धेरै भएर धब्बा प्रिन्ट र कम भएर मधुरो प्रिन्ट आउंछ कि भन्ने कुरालाई ध्यानमा राख्ने ।
७. रोल प्रिन्ट लिंदा नङ्गको एक छेउ देखि आर्को नङ्गको छेउ सम्म तथा औलाको टुप्पो र First Phalange (Joint) को पुरा भाग आउने गरी मसी रोल गरेको स्ल्याबमा घुमाउने र सोहि तरिका बमोजीम स्लिपमा औलाछाप उठाउने । यसरी घुमाउदा नहल्लाई हल्का

- एकनासको दबाव दिएर घुमाउने । । दाग धब्बा रहित Delta, Core र Ridge Characteristics प्रष्ट आउने गरी प्रिन्ट उठाउने ।
८. औलाछाप लिंदा औलाको टुप्पो स्लिपको शिर तिर पर्ने गरी Vertical Position मा लिने । चारै औलाको सादा छाप लिंदा स्लिपमा बनाईएको कोठा सानो भएमा हल्का ढल्काएर (४५ डिग्री भन्दा कम) लिने ।
९. औलाछाप लिंदा क्रमबद्ध रुपमा दशै औलाको रोल र सादा छाप लिने ।
१०. Roll print लिए पछि हात सके सम्म धोएर नत्र सफा कपडाले पुछेर मात्र Plain Print लिने ।
११. औलाछाप स्लिपमा उल्लेख भएको विवरण पूर्ण रुपले भर्ने ।
१२. पाउडर वा सुपर ग्लुको प्रयोग सोस्न नसक्ने (Non Porous Surface: Glass, Bottle, Metal, Plastic, etc.) वा अर्ध सोस्न सक्ने (Semi Porous Surface : (Photo Paper, Magazine Cover, Glossy Paper, etc.) सतहमा मात्र गर्ने ।
१३. सोस्न सक्ने (Porous Surface : (Paper, Newspaper, Currency Note, etc.) सतहमा Iodine, Ninhydrin, जस्ता Chemical को प्रयोग गर्ने ।
१४. सतहको रंग अनुसार पाउडर प्रयोग गर्ने । प्रयोग गरीएको पाउडर र अजबलअभ उचप्लत रहेको सतह बिच भिन्नता (Contrast) हुने गरी पाउडर प्रयोग गर्ने । पाउडरको रंग अनुसार कालो वा सेतो Lifter प्रयोग गर्ने ।
१५. सबूद समाउनु भन्दा अगावै अनिवार्य रुपमा पन्जा लगाउने र सबूदलाई धेरै पटक र धेरै व्यक्तिले चलाउने र समाउने नगर्ने । पन्जा लगाएर पनि Chance print हुन् सक्ने ठाउंमा नसमाउने ।

१६. प्याकिङ्ग गर्दा Chance Print रहेको सतह र प्याकिङ्गमा प्रयोग गरीएको वस्तुको सतह वा अन्य वस्तु वा सबूदको सतह संग टांसीने र जोडीने वा घर्षण नहोस् भन्ने कुरामा ध्यान पुऱ्याउने ।
१७. Chance Print को फोटो खिच्दा अनिवार्य रुपमा Scale/Ruler को प्रयोग गर्ने र कति pixel मा खिचेको हो उल्लेख गर्ने ।
१८. चोरी, डांका, आदि जस्ता केशमा घर धनी वा सम्पति धनी वा सो वस्तु र चिजलाई दैनिक प्रयोग गर्ने व्यक्ति समेत को नमूना औलाछाप उठाएर पठाउने ।
१९. परीक्षण कागजात तथा नमुनाको Photocopy नपठाउने ।

४. भौतिक सबूत संकलन, संरक्षण, भण्डारण गर्दा र पठाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु: (General Guidelines for Collection, Preservation, Storage and dispatching of Physical evidences)

Handling:

- सबूत संकलन पूर्व अनिवार्य रुपले पंजा र मास्क लगाउने ।
- सर्वोत्तम तरिकाबाट handle गर्ने ।
- कुनै पनि सबूद प्रमाणलाई पन्जाको सहायता बाट मात्रै संकलन गरेर उठाउने ।
- Contamination हुनबाट जोगाउने ।
- Minimum Handling गर्ने ।
- सबूद प्रमाणको integrity नष्ट नहुने गरि handle गर्ने ।

Labeling:

- कार्यालयको नाम:
- मुद्दा नं.:
- प्रतिवादीको नाम:
- पिडितको नाम:

- मुद्दाको प्रकृति:
- नमुना नं. (संकेत नं.):
- नमुनाको विवरण:
- वरामद स्थान :
- साक्षीको नाम र हस्ताक्षर :
- संकलन मिति:
- संकलन कर्ताको नाम र हस्ताक्षर:

Packing :

- केशको प्रकृति हेरी नमुनाहरु कागजको खाम, प्लाष्टिकको थैलो, cartoon box, glass vials, metal cans आदि उपयुक्त भाडोमा प्याक गरी पठाउनु पर्दछ ।
- Body Fluids जस्तै रगत, याल, विर्य संग सम्बन्धित नमुनाहरु कागजको खाममा राख्ने ।
- प्रत्येक भौतिक सबुदहरु लाई छुट्टा छुट्टै प्याक गर्ने ।
- प्याकिङ्ग भई सकेपछी परिचयात्मक चिन्ह दिनु पर्दछ ।
- भौतिक सबुदको अवस्था, मात्रा, प्रकृती हेरी सोही बमोजीमको बट्टा खाम वा अन्य उपयुक्त साधनहरुको प्रयोग गर्ने । चक्कु, खुकुरी जस्तो हतियारहरुमा फिंगर प्रिन्ट हुन सक्ने भएकोले उपयुक्त Container मा नहल्लिने गरि राख्नु पर्छ ।
- तरल पदार्थहरु नचुहिने गरी राम्रोसंग उपयुक्त भाडामा राखेर पठाउनु पर्दछ ।
- एक भन्दा बढी नमुनाहरु भएमा अलग अलग थैलोमा प्याक गर्नु पर्दछ ।
- यदि ठोस नमुनाहरु भिजेको भए राम्रोसंग सुकाएर पठाउने ।

Sealing :

- नमुनालाई लेवलिङ्ग तथा प्याकिङ्ग गरीसकेपछि सिलवन्दी गर्ने काम गर्नु पर्दछ ।
- सिलवन्दी गर्दा बजारमा सामान्यरूपमा नपाईने टेप वा लाहा प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- लाहामा छाप लगाउन प्रयोग गरीने छाप पैसा, औठी, चावी, आदी जस्ता सजिलै संग उपलब्ध हुने खालको नभई विशेष किसिमको कार्यालयको छाप, चिन्हहरु प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

Storing:

- सबुद प्रमाणहरुलाई सुरक्षित स्थान र ठाउँमा store गर्ने ।
- सबैको पहुच नहुने ठाउँमा भण्डारण गर्ने ।
- Evidence cabinet, तथा locker हरुको प्रयोग गर्ने ।
- सबुद प्रमाणहरुको log book maintain गर्ने
- फ्रेश रगतलाई EDTA tube मा refrigerator मा राख्ने ।
- भौतिक सबुद प्रमाणहरुको शृंखला (Chain of custody) maintain गर्ने । सम्भव भएसम्म भौतिक सबुद प्रमाणहरुको शृंखलाको फारम (Chain of Custody Form) Annex-VI मा भए अनुसार भरि जिम्मेवारीको हस्तान्तरण गर्नु पर्दछ ।

Forwarding:

- प्रयोगशालामा परिक्षणका लागि केश पठाउँदा Annex-I बमोजिमको पत्र पठाउनु पर्नेछ ।
- Forwarding Letter मा आधिकारिक व्यक्तिबाट हस्ताक्षर भएको हुनु पर्दछ । कार्यालयको छाप अनिवार्य रूपमा हुनु पर्दछ । सिलको

नमूनालाई Forwarding letter मा पानी टेपले टांसेर पठाउनु पर्दछ । साथै सिलको संख्या पनि उल्लेख गर्ने ।

- पत्रमा उल्लेखित मृतकको नाम, भौतिक सबूद तथा शव परीक्षण प्रतिवेदन (Postmortem Report) फाराममा फरक परेको हुनु हुदैन ।
- भौतिक सबूदको प्रकार, बट्टा संख्या नम्बर वा संकेत स्पष्ट खुलेको हुनु पर्दछ र पत्रमा उल्लेख बमोजिम नै हुनुपर्दछ ।
- सबै खाले भौतिक सबूदमा लाहा छाप वा अन्य कुनै विश्वसनीय सिल हुनु पर्दछ ।
- पत्रमा उल्लेखित वाहक आफू स्वयं उपस्थित भई नमूनाहरु बुझाउनु पर्छ र भरपाई बुझ्नु पर्दछ ।

द्रष्टव्यः प्रयोगशालामा परिक्षणार्थ पठाइएका केशहरु सार्वजनिक विदामा बुझिने छैन तथा Official Working Days मा कार्यालय समय भित्र मात्रै दर्ता गरिने छ ।

५. परीक्षण गर्दा लाग्ने समय (Time-frame for Service Delivery)

सि.नं.	शाखाहरू	समय
१.	विष विज्ञान शाखा (Toxicology Unit)	१-३ महिना
२.	रसायन/ लागू औषध तथा विस्फोटक शाखा (Chemistry/Narcotics & Explosive Unit)	२-१५ दिन
३.	बायो/ सेरोलोजी शाखा (Biology/Serology Unit)	७-४५ दिन
४.	डि.एन.ए. शाखा (DNA Unit)	१-६ महिना
५.	विवादास्पद प्रलेख शाखा (Questioned Documents)	७-३० दिन
६.	आग्नेय शास्त्र शाखा (Ballistics Unit)	२-१५ दिन
७.	भौतिक विज्ञान इकाई (Physics Unit)	३-१५ दिन
८.	औलाछाप शाखा (Fingerprint Unit)	७-२१ दिन

द्रष्टव्यः परीक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धमा माथि उल्लेखित समय केशको प्रकृति हेरी विध्यमान जनशक्ति र सोत साधनको आधारमा फरक हुन सक्छ । प्रयोगशालाले अति सम्बेदनशील केशको परीक्षण प्रतिवेदन प्राथमिकताको आधारमा सम्भव भए सम्म चांडो भन्दा चांडो उपलब्ध गराउने छ ।

६. केश दर्ता हुन नसक्ने अवस्थाहरू (Ground for non-acceptance of cases)

- नामुनाहरूको प्याकेट वा कन्टेनर ठीक ढंगले सिल नगरेको ।
- नामुनाहरूको सिल टुट फुट भएमा ।
- पत्रानुसार नामुनाहरूको प्याकेटमा लेबल ठीक ढंगले नगरेको ।
- प्रयोगशालामा पठाइने पत्रमा ठीक ढंगले व्यहोरा (Information) उल्लेख नगरेको ।
- पत्रानुसार नमुना नपाईएको ।
- प्रयोगशालामा परीक्षण सुविधा नभएका केश संग सम्बन्धित नमुनाहरू प्राप्त भएमा ।
- सम्बन्धित शाखाले माथि निर्दिष्ट गरे बमोजिम नमुना प्राप्त नभएमा ।

७. परीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराउने सम्बन्धि जानकारी

- सम्बन्धित कार्यालयले परीक्षण प्रतिवेदन लिनको निमित्त प्रहरी कर्मचारीलाई पत्रद्वारा अधिकार प्रदान (Authorization) गरि प्रयोगशालामा सम्पर्क राख्न पठाउनु पर्दछ ।
- सम्बन्धित कार्यालयको अनुरोधमा प्रयोगशालाले चाहेमा परीक्षण प्रतिवेदन नेपाल प्रहरीको अधिकारिक Electronic mail मार्फत पनि पठाउन सक्नेछ । तर साधारणतया नमुना फिर्ता पठाउनु पर्ने केशको परीक्षण प्रतिवेदन इमेल मार्फत पठाइने छैन ।

- प्रयोगशालाले नमुना फिर्ता पठाउनु नपर्ने केशको परीक्षण प्रतिवेदन हुलाक मार्फत पठाउन सक्ने छ ।
- सम्बन्धित कार्यालयले परीक्षण प्रतिवेदनको लागि पत्राचार र ताकेता वा केशसंग सम्बन्धित थप नमुना पठाउँदा अनिवार्य रूपमा यस प्रयोगशालाबाट दिइएको भरपाईमा उल्लेखित प्रयोगशाला केश नं. स्पष्ट रूपले खुलाउनु पर्नेछ ।

Annex I

Specimen for Forwarding Letter

(भौतिक सबूत परिक्षणका लागि पठाउँदा लेखिने नमुना पत्र)

नेपाल सरकार

गृह मन्त्रालय

जिल्ला प्रहरी कार्यालय.....

(अपराध अनुसन्धान शाखा)

प.स..... मु.द.न.....

मिति

च. न.....

श्री केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशाला
सामाखुशी, काठमाडौं ।

विषय: केश नं./FIR नं..... संग सम्बन्धित नमुनाहरूको वैज्ञानिक परीक्षण बारे ।

उपरोक्त सम्बन्धमा माथि उल्लेखित केशसंग सम्बन्धित भौतिक नमुनाहरू यस कार्यालयमा कार्यरत द्वारा प्रयोगशालामा पठाईएको छ । उक्त नमुनाहरूको वैज्ञानिक परीक्षण/विश्लेषण गरी परिक्षण प्रतिवेदन यस कार्यालयमा पठाई दिनु हुन अनुरोध गरिएको छ । साथै पत्र वाहक को परिचयपत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि यसै पत्रसाथ संलग्न छ ।

१. केशको संक्षिप्त विवरण:

पिडीतको नाम:

प्रतिवादीको नाम:

वारदात मिति:

मुद्दाको प्रकृति:

विवरण: (घटना सम्बन्धि संक्षिप्त विवरण)

.....
.....
.....

२. नमुनाहरूको सुचि:

पोका (Parcel No.)	संकेत वा नमुना नं (Exhibit No.)	नमुना को विवरण (Description)	नमुनाको उत्पत्ति (Source)	संकलन मिति (Date of collection)	संकलनकर्ता (Who collected)	कैफियत (Remarks)

३. परिक्षणको किसिम: आवश्यकता अनुसार (✓) चिन्ह लगाउनुहोस,

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
विष विज्ञान	रसायन ला.औ.	विष्फोटक पदार्थ	विवादास्पद प्रलेख	भौतिक विज्ञान	आग्नेय शास्त्र	वायो सेरो	डी.एन.ए.	औला छाप	अन्य

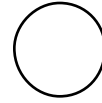
४. खुलाउनु पर्ने कुराहरू:

क)

ख)

ग)

घ) परिक्षणको क्रममा अन्य केहि कुरा खुल्न सक्ने भए सो समेत खुलाई पठाई दिनु हुन,

६. नमुनाहरूलाई सिल गरिएको सिलको नमुना छाप:

अनुसन्धान अधिकृत

कार्यालय प्रमुख

सही.....

सही.....

नाम.....

नाम.....

दर्जा.....

दर्जा.....

सम्पर्क फोन:.....

छाप.....

७.बोधार्थ :

श्री प्रहरी कार्यालय,....., आ.प्र. शाखा,
प्र..... श्री उल्लेखित नमुना सुरक्षित साथ मजकुर
प्रयोगशालामा बुभाई भरपाई लिई फिर्ता हुनका निमित्त

Annex-II

BIOLOGICAL SAMPLE AUTHENTICATION FORM

Particulars of donor/source

Name (in block letters):

Relationship to the Victim:

Father's/Guardian's/Husband's Name:

Sex: Male Female Date of Birth (or age):

Caste: Address:

Medical History

Normal: Chronic Disease:

Genetic Disorders if any:

Blood Transfusion, if any, in past three months:

Organ Transplantation, if any:

Affix recent
passport size
photograph
duly attested
Do not
Pin/Staple

B. Case Details:

Case No. Dated: P.S. Crime:

C. Purpose for conducting test:

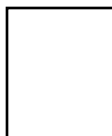
D. Declaration by the blood donor:

I.....hereby certify that the biological sample being collected for DNA examination is of mine/of my child.

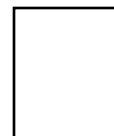
Signature of Donor/Guardian

Name:

Date:

Left Thumb Impression

Right Thumb Impression

E. Sample Collection: (Blood sample may be collected on FTA card or Nucleic card by Doctor of a Govt. Hospital, and sealed in paper envelope. Alternatively, buccal swab or about 2 ml of blood should be collected in sterilized tubes using EDTA as anticoagulant. The tubes should be duly preserved in an ice container for transport.)

Nature of sample: Blood stain on FTA card or Nucleic card/Liquid blood/bloodstain/buccal swab

Amount: Date of collection: Blood collected by:

Seal impression: Signature of Medical Officer:
Name & Designation with stamp

F. Details of Investigating Officer/Witness: (Collection of sample should be done in presence of two witnesses)

Witness

Signature:

Name:

Designation:

Address:

Witness

Signature:

Name:

Designation:

Address:

[For **Office** use only]

CPFSL Case No:	Date of receipt:
Exhibit No:	Received by:
Date of report:	Examined by:

Annex-III

नमुनामा लेबल गर्दा हुनुपर्ने कुराहरू:

- कार्यालयको नाम:
- मुद्दा नं.:
- प्रतिवादीको नाम:
- पिडित र मृतकको नाम:
- मुद्दाको प्रकृति:
- नमुना नं. (संकेत नं.):
- नमुनाको विवरण:
- वरामद स्थान:
- साक्षीको नाम र हस्ताक्षर:
- संकलन मिति:
- संकलनकर्ताको नाम र हस्ताक्षर:

Annex-IV

अनुसन्धानकर्ताका लागि Checklist:

(अनुसन्धान अधिकृतले के.प्र.वि.वि.प्र.मा भौतिक सबूतहरू परिक्षणार्थ पठाउँदा ध्यान पुर्याउनु पर्ने कुराहरू)

- प्रयोगशालाका लागि पत्र:
- संक्षिप्त विवरण:
- परिक्षण गर्नु पर्ने नमुनाको सुची:
- सान्दर्भिक सहि प्रश्नहरू:
- सिलको नमुना छाप:
- सबै नमुनाहरू सिल गरेको:
- पत्र बाहकको परिचय पत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि:
- आवश्यकतानुसार शव परीक्षण प्रतिवेदन वा मेडिकल परीक्षण प्रतिवेदन संलग्न भएको:
- चेन अफ कस्टडी फर्म:

Annex-V
Checklist for Accepting Cases at CPFSL
(To be checked by relevant Unit)

(.....Unit)

	Yes	No
1. A Forwarding Note	☐	☐
2. Evidence sealed	☐	☐
3. Seal impression on Forwarding Note	☐	☐
4. Seal impression tallied	☐	☐
5. Proper label on evidence package	☐	☐
6. Proper package	☐	☐
7. Standard sample for comparison	☐	☐
8. Autopsy or medical examination report	☐	☐
9. Chain of custody document	☐	☐
10. Attested copy of the messenger's ID	☐	☐

Note: Any discrepancies found may lead to non-acceptance of the case

Verifying officer (CPFSL):

Signature:

Name:

Designation:

Date:

Comments if any:

Laboratory Chief or Delegated Authority (CPFSL)

Comments:

Signature:

Name: Date:

Lab Case No.....

Annex-VI
CHAIN OF CUSTODY FORM

कार्यालय:..... मुद्दा नं./FIR No.....

मुद्दा प्रकृति:..... प्रतिवादी:.....

वारदात मिति:..... पिडित:.....

नमुनाहरूको सूची:

संकेत वा नमुना नं (Exhibit no)	नमुनाको विवरण (Description)	नमुनाको उत्पत्ति (Source)	संकलन मिति (Date of collection)	संकलनकर्ता (Who collected)	कैफियत (Remarks)

Printed name of SOCO/Investigator:	Signature of SOCO/ Investigator:	Date Obtained:
(where stored): नमुना भण्डारण स्थान:		
Released by: (Printed name and Signature)	Released to: (printed name and signature)	Date and time:
(where stored): नमुना भण्डारण स्थान:		
Released by: (printed name and signature)	Released to: (printed name and signature)	Date and time:
(where stored): नमुना भण्डारण स्थान:		
Released by: (printed name and signature)	Released to: (printed name and signature)	Date and time:
(where stored): नमुना भण्डारण स्थान:		
Released by: (printed name and signature)	Released to: (printed name and signature)	Date and time: